

Г. О. Пашкевич

ПАЛЕОЕТНОБОТАНІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСЕЛЕНЬ БІЛЯ с. РАШКІВ

У статті наведено детальні результати палеоетноботанічного дослідження матеріалів зі слов'янських поселень Рашків I і Рашків III з вказівкою номерів фрагментів кераміки та місцезнаходжень на них відбитків рослинного походження. Результати публікуються вперше.

Ключові слова: Рашків, слов'яни, празька культура, райковецька культура, палеоетноботанічні дослідження, відбитки рослин.

Об'єктивними свідками давнього землеробства є викопні рештки культурних рослин, головним чином, обвуглені зернівки та насіння або їх відбитки на глиняному посуді та в обмазці. Додавання рослинної маси та підсіпка під сирий посуд були характерними для племен, що виготовляли посуд ручним способом. Відбитки зернівок чи насінин у вигляді порожнин утворюються після випалу у глиняному тісті, з якого виготовлено кераміку чи обмазку. Ці порожнини добре зберігають форму та морфологічні особливості зернівок [Янушевич, Маркевич, 1970, с. 87—90]. Відбитки на кераміці є надійним джерелом інформації, бо визначення їх віку забезпечується датуванням посуду та стратиграфічним розташуванням, в якому цей посуд знайшли.

Рештки культурних рослин привертали увагу спостережливих дослідників здавна, можливо з самого початку становлення археології як науки. Перші згадки про знахідку обвуглених зернівок на території України належать видатному досліднику В.В. Хвойці. На початку XX ст. при розкопках під Києвом біля сс. Халеґ'е та Верем'е він звернув увагу на обвуглені рослинні рештки: «весь пол был покрыт толстым слоем золы, между которым местами лежали

кучами поджаренные зерна пшеницы» [Хвойка, 1901, с. 773]. Професійне визначення решток було проведено спочатку консерватором Київського ботанічного саду А.М. Оксером, а згодом, у 1930 р., професором К.А. Фляксбергером з Ленінграду [Коршак, 1935, с. 16]. Та в більшості випадків археологи визначали викопні рештки рослин самостійно і визначення, не перевірені спеціалістами, публікувались, що сформувало неабияку проблему подальших висновків та інтерпретацій археологами [Пашкевич, 2005а].

Розпочаті автором в Інституті археології НАН України у 1970-х рр. палеоетноботанічні дослідження завдяки тому, що у фондах Інституту археології зберігається величезна кількість кераміки, ґрунтувались, переважно на вивченні відбитків рослинного походження. Досліджувались також обвуглені рештки, але їх кількість була зовсім незначною, за винятком матеріалів, зібраних археологами під час розкопок давньоруських міст та поселень.

Завдяки багаторічним дослідженням отримана послідовна картина появи та поширення культурних рослин на території України, починаючи від часів неоліту, коли з'явилися тут перші землеробські племена і до середньовіччя включно [Пашкевич, 1992]. Більша частина отриманих даних опублікована [Пашкевич, 1991а—г; 2000а—в; 2005а, б; 2010; Пашкевич, Відейко, 2006; Пашкевич, Милан, 2010; Горбаненко, Пашкевич, 2010; Михайлина, Пашкевич, Пивоваров, 2007; Pashkevich, 2001; 2004; 2005; 2012]. Обмаль видавничих можливостей привела до того, що матеріали в публікаціях надавались переважно в узагальненому вигляді. Настав час подати їх детальніше, з нумерацією розкопів, номерів відбитків і їх місцев-

находженням на посуді (стінка, денце, вінчик). Останнє має значення під час визначення ролі культурної рослини в асортименті носіїв певної археологічної культури. Перш за все, це стосується знахідок відбитків проса посівного. Відбитки цього злаку інколи у значній кількості фіксуються на денцях глиняних посудин. Походження їх можна пояснити використанням зернівок проса у якості підсипки на формувальну підставку при виготовленні посуду. А.В. Гейко вважає, що підсипка могла виконувати також функції своєрідних шарикопідшипників при формуванні кераміки, коли посуд повертали навколо своєї осі [Пашкевич, Гейко, 1998]. Враховуючи це, значну кількість відбитків проса на зовнішній поверхні денця слід, очевидно, виключати з підрахованої загальної суми відбитків.

У цій статті буде йти мова про палеоботанічне дослідження матеріалів з розкопок поселень біля с. Рашків (Чернівецька обл.), де зафіксовано празьку і райковецьку слов'янські археологічні культури. Об'єктами дослідження були відбитки зернівок та інших рослинних решток на фрагментах кераміки та в обмазці.

Поселення празької культури **Рашків III** (V—VII ст.) досліджувалось у 1970 та 1975—1978 рр. археологічною експедицією ІА АН УРСР під керівництвом В.Д. Барана. Нами переглянуто матеріали з колекцій 878, 922, 947.

Пам'ятки празької культури розповсюджені від Прип'яті і Середнього Дніпра на північному сході до Дунаю на півдні і межиріччя Ельби і Заале на заході [Давня ..., 2000, с. 69].

Для палеоетноботанічного дослідження оглянуто 1250 фрагментів ліпної кераміки. На них виявлено відбитки зернівок проса звичайного — 108 од., що набагато переважає інші. Крім них зафіксовано відбитки зернівок жита — 8; ячменю плівчастого — 7; ячменю голозерного — 1; пшениці голозерної — 5; пшениці двозернянки — 2 та відбитки насіння гороху — 2, конопель — 1 і льону — 1 (табл. 1). Знайдено також відбитки зернівок бур'яну стоколосу, а також зафіксовано відбитки зернівок злаків, визначення яких неможливе. Відбитки зернівок проса зустрічаються у більшості випадків на зовнішній та внутрішній поверхнях стінок, у зламах, на вінцях посудин. На зовнішній поверхні денця зафіксовано тільки поодинокі відбитки проса. Знайдено їх тут всього у 10 випадках зі 108 і лише 1 раз (на фр. № 55) зафіксовано 4 відбитки на зовнішній поверхні денця. Таким чином, можна вважати, що таке розташування відбитків проса відповідає його використанню у якості рослинної добавки в глиняне тісто при приготуванні кераміки, а не в якості підсипки. Очевидно, що це відображає його важливе значення для носіїв празької культури.

Просозвичайне — одна з важливих круп'яних культур, висококалорійне зерно якої має добрі

смакові властивості і високу харчову цінність. За кількістю білків (12—14 %) та вуглеводів (69 %) пшоно (обтовчене просо) займає одне з перших місць серед інших круп, а за кількістю олії (1—3,5 %) поступається лише вівсу та чумизі. За кількістю білків просо перевищує рис та ячмінь. До корисних властивостей проса (пшоно) належать також швидкість та легкість приготування їжі з його зернівок, приемний смак, висока поживність, добра засвоюваність.

Найвищі врожаї проса отримують у посівах на цілині або пласту багаторічних трав [Растениеводство, 1986, с. 129—130]. Погано переносить забур'янення, тому в минулому давало добрі врожаї лише на місцях, звільнених від лісу (підсіка) чи від степової рослинності (цілина). До того ж зерно, зібране з підсік, було більш чистим від бур'янів, мало добру схожість, морозостійкість. Можливо з цих причин на території Правобережної України довго, аж до початку ХХ ст., існувало підсічне землеробство і просо тоді було однією з головних зернових культур.

На території України, починаючи з епохи бронзи, просо мало важливе значення серед вирощуваних зернових культур. Палеоетноботанічні дослідження свідчать, що таке значення проса залишалось протягом тривалого часу, починаючи з кінця I тис. до н. е., а згодом, в середині I тис. ця зернова рослина стала однією із найважливіших в асортименті поряд з такими невимогливими рослинами як ячмінь плівчастий та пшениця двозернянка [Янушевич, 1976, с. 157; 1986, с. 16, 158—159; Пашкевич, Янушевич, 1978, с. 88—91; Пашкевич, Терпиловський, 1981, с. 99—100; Пашкевич, Петрашенко, 1982, с. 47—49; Козак, Пашкевич, 1985, с. 23; Петрашенко, Пашкевич, 1992, с. 198—208; Пашкевич, 1989, с. 31—32; 1998, с. 44—47].

Поселення райковецької культури **Рашків I** належить до пам'яток останньої чверті I тис. н. е. (кінець VII — X ст.). Поселення досліджувалось археологічною експедицією ІА АН УРСР під керівництвом В.Д. Барана в 1970, 1972—1979 рр. Нами переглянуто матеріали з колекцій 766, 851, 875.

Ареал райковецької культури на території України в цілому співпадає з празькою культурою і займає все Правобережжя від Дніпра до Вісли і від Прип'яті до Карпат та Буковини [Давня ..., 2000, с. 82].

У ході палеоетноботанічних досліджень переглянуто 5337 фрагментів ліпного посуду, 7 цілих горщиків та 19 цілих форм, дві жаровні та 3 кг обмазки з розкопок 1973—1975 рр. Відбитки знайдено на зовнішній та внутрішній поверхнях стінок, на вінцях, на денцях. На деяких стінках видно сліди загладжування соломою. В обмазці видно значну кількість рослинної домішки у вигляді колоскових плівок, уламків соломин, зернівок, зрідка — колосків або їх частин.

Таблиця 1. Результати палеоботанічного дослідження матеріалів з розкопок поселення празької культури Рапків III у 1975—1978 рр.

Місце знахідки *	Назва предмета	Переглядуга кль-кість	Відбитки рослинних решток		Місце знахідки *	Назва предмета	Переглядуга кль-кість	Відбитки рослинних решток											
			Фрагмент, №	Приналежність (кількість)				Місце походження	Місце походження										
Ж. 4	Кераміка, фрагменти	59		135 286 176 52 54 6 272 273 6/№	1975	Ж. 3	50	—	Дно зовні	—									
									Стінка зовні	87									
									Стінка всередині	88									
									» »	335									
									» »	342									
К. ш.		116																	
—	Розвал, фрагменти	273		1/№					Вінчик зовні	—									
									Стінка зовні	—									
Ж. 25, 32, 34, пч	Кераміка, фрагменти	25		640	1976	Ж. 13, 17, я. 20	47		Дно зовні	305									
									Стінка всередині	408									
									Стінка зовні	367									
									» »	368									
									» »	42									
									» »	226									
									» »	331									
									» »	116									
									» »	93									
									» »	27									
Ж. 21		44																	
Ж. 16		41		261		Р. 1	30		Вінчик	—									
									Стінка всередині	198									
Ж. 13, 17, я. 20		47		6/№		Ст. 1	42		Дно зовні	—									
									» »	—									
Ж. 55—58, я. 31, 35, 39, 42	Кераміка, фрагменти	57		352 422 6/№	1977	Ж. 37—42	47		Стінка всередині	4									
									Дно зовні	—									
									Стінка зовні	51									
									Стінка всередині	52									
									» »	55									
									» »	106									
									» »	260									
									» »	315									
									» »	22									
									» »	23									
									Ж. 50—53		77		428					Вінчик	—
																		Стінка всередині	—
																		» »	—
									Ж. 43—49		38		118 213					Стінка всередині	—
																		» »	—
» »	—																		
» »	—																		
» »	—																		
Ж. 35, 36		34		122 2					Стінка зовні	—									
									» »	—									

1978		1978		1978		1978		1978		1978	
Місце знахідки	Назва предмета	Перегляд кль-кість	Приналежність (кльк-ість)	Місцезнаходження	Місце знахідки	Назва предмета	Перегляд кль-кість	Приналежність (кльк-ість)	Місцезнаходження	Місце знахідки	Назва предмета
Ж. 81	Кераміка, фрагменти	6	—	—	—	—	—	—	—	Ж. 85, 86	—
Ж. 82		3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ж. 58		2	428	<i>Hordeum vulgare</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
Ж. 71, 78, 86, 89		12	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ж. 72		9	119	<i>Secale cereale</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
Ж. 87-89		17	269	<i>Panicum miliaecum</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
Ж. 81-84		7	169	<i>Panicum miliaecum</i> (2)	—	—	—	—	—	—	—
Ж. 69-74		16	120	<i>Panicum miliaecum</i> (5)	—	—	—	—	—	—	—

П р и м і т к а. Тут і в табл. 2: *Avena* sp. — овес, не визначений до виду; *Vromus* sp. — стоколос, не визначений до виду; *Sannabis* sp. — коноплі, не визначені до виду; *Cerealia* — злак, не визначено; *Hordeum vulgare* — ячмінь посівний, ячмінь культурний; *H. vulgare* var. *coeleste* — ячмінь голозерний; *Linum usitatissimum* — льон звичайний; *Panicum miliaecum* — просо посівне, просо звичайне; *Pisum sativum* — горох посівний, горох звичайний; *Secale cereale* — жито посівне, жито звичайне; *Triticum* sp. — пшениця, не визначена до виду; *T. aestivum* s. l. — пшениця голозерні; *T. dicoccum* — пшениця двозернянка, полба.
 * Скорочення: р. — розкоп; ж. — житло; я. — яма; сл. — споруда; вогн. — вогнище. Нумерація об'єктів дана за польовими номерами.

Таблиця 2. Результати палеоетноботанічного дослідження матеріалів з розкопок поселення райковецької культури Рашків I у 1973—1975 рр.

1973		1973		1973		1973		1973		1973	
Місце знахідки	Назва предмета	Перегляд кль-кість	Приналежність (кльк-ість)	Місцезнаходження	Місце знахідки	Назва предмета	Перегляд кль-кість	Приналежність (кльк-ість)	Місцезнаходження	Місце знаходження	Місцезнаходження
Я. 20	Горщик	3	4143	<i>Cerealia</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
Ж. 18		2	4042	<i>Triticum aestivum</i> s. l. (1)	—	—	—	—	—	—	—
Ж. 12		1	4438	<i>Cerealia</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
Ж. 20	Кераміка, фрагменти	76	4017	<i>Panicum miliaecum</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
Я. 9		61	4039	<i>Secale cereale</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
Р. 1		421	312	<i>Hordeum vulgare</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
			609	<i>Triticum aestivum</i> s. l. (1)	—	—	—	—	—	—	—
			820	<i>Panicum miliaecum</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
			917	<i>H. vulgare</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
			882	<i>Triticum aestivum</i> s. l. (1)	—	—	—	—	—	—	—
			949	<i>Panicum miliaecum</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
			985	<i>Secale cereale</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
			1019	<i>Pisum sativum</i> (1?)	—	—	—	—	—	—	—
			—	<i>Panicum miliaecum</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
			—	<i>Cerealia</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
			735	Колобок <i>Triticum</i> sp.	—	—	—	—	—	—	—
			736	<i>Secale cereale</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
			737	<i>Hordeum vulgare</i> (2)	—	—	—	—	—	—	—
			740	<i>Secale cereale</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
Ж. 15	Кераміка, фрагменти	104	2551	<i>Panicum miliaecum</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
			4000	<i>Cerealia</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
Я. 8		195	525	<i>Secale cereale</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
Ж. 16, 17, 19		95	4148	<i>Sannabis</i> sp. (2)	—	—	—	—	—	—	—
Ж. 2		49	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ж. 7		89	1053	<i>Cerealia</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—
			—	Пльвка колоска	—	—	—	—	—	—	—
			1067	<i>Panicum miliaecum</i> (1)	—	—	—	—	—	—	—

Закінчення табл. 2.

Місце знахідки	Назва предмета	Перегляд-кількість	Відбитки рослинних решток		Місце знахідки	Назва предмета	Перегляд-кількість	Відбитки рослинних решток		Місце знахідки	Відбитки рослинних решток		Місце знаходження					
			Фрагмент, №	Приналежність (кількість)				Місце знаходження	Фрагмент, №		Приналежність (кількість)	Фрагмент, №		Приналежність (кількість)				
Р. 1—3, вогн. Ж. 12	Розвал	38	—	—	Ж. 18	Розвал	12	—	—	Ж. 18	4916	<i>Secale cereale</i> (2)	Дно зовні					
		208	2082	<i>Panicum miliaceum</i> (1)			—	—	3186		<i>Panicum miliaceum</i> (1)	Стінка всередині						
		2695	2695	<i>Secale cereale</i> (1)			Злам	—	3188		<i>Secale cereale</i> (1)	—						
		2972	2972	<i>Panicum miliaceum</i> (1)			Стінка всередині	Р. 3	—		—	—						
		110	—	—			Дно зовні	—	3985		<i>Panicum miliaceum</i> (1)	Дно зовні						
		4217	4217	<i>Panicum miliaceum</i> (1)			—	—	—		—	—						
		Ж. 18	Обмазка, шматки	41			—	—	Р. 2		Кераміка, фрагменти	102	—	—	Р. 2	1031	<i>Panicum miliaceum</i> (4)	Дно зовні
				33			—	—				—	—	1032		<i>Secale cereale</i> (1)	»	
				60			—	—				—	—	481		<i>Panicum miliaceum</i> (1)	Стінка зовні	
				29			835	<i>Avena</i> sp. (1)				Стінка зовні	Ж. 32	—		—	»	
18	1228			<i>Panicum miliaceum</i> (1)	»	—	1084	<i>Panicum miliaceum</i> (1)		»								
33	—			—	Дно зовні	Ж. 30	—	—		»								
19	—			Солома	»	Ж. 31	—	—		»								
51	751			<i>Panicum miliaceum</i> (1)	Стінка зовні	Ж. 5	—	—		»								
100	710			<i>Panicum miliaceum</i> (1)	Дно зовні	Ж. 4	—	—		»								
54	1183			<i>Hordeum vulgare</i> (1)	»	Ж. 6	—	—		Стінка зовні								
41	—	Солома	»	Ж. 3	—	—	»											
28	439	<i>Panicum miliaceum</i> (1)	—	—	—	—	—	—										
39	690	<i>Secale cereale</i> (1)	Стінка зовні	—	—	—	—	—										
38	700	<i>Avena</i> sp. (1)	»	Ж. 1	—	—	—	—										
20	—	—	»	Ж. 2	—	—	—	—										
864	—	<i>Triticum dicosson</i> (1)	»	—	—	—	—	—										
—	864	<i>Secale cereale</i> (1)	Стінка всередині	—	—	—	—	—										
Р. 4	Кераміка, фрагменти	94	—	—	Р. 4, вогн. 58 Ж. 60	Розвал	1	—	—	Р. 4, вогн. 58 Ж. 60	—	<i>Cerealia</i> (2)	Стінка зовні					
		67	787	Рослинні домішки			Стінка зовні	Ж. 60	—		—	—						
		50	562	<i>Secale cereale</i> (1)			»	—	752		<i>Secale cereale</i> (1)	Стінка всередині						
		115	355	<i>Panicum miliaceum</i> (1)			»	Р. 4	433		Колосок (1?)	»						
		60	407	<i>Cannabis</i> sp. (1)			Дно зовні	Я. 72, 73, 76	472		<i>Panicum miliaceum</i> (1)	Дно зовні						
		115	498	<i>Hordeum vulgare</i> (1)			Стінка всередині	—	—		—	»						
		60	518	<i>Panicum miliaceum</i> (1)			»	Я. 59, 61, 66	475		<i>Hordeum vulgare</i> var. <i>coeleste</i> (1)	»						
		48	755	<i>Triticum aestivum</i> s. l. (1)			Стінка зовні	Ж. 47	6/№		<i>Panicum miliaceum</i> (37)	»						
		47	643	<i>Panicum miliaceum</i> (1)			Стінка всередині	Ж. 49	513		<i>Panicum miliaceum</i> (1)	Дно зовні						
		44	319	<i>Secale cereale</i> (1)			Стінка зовні	—	—		—	»						
28	346	<i>Hordeum vulgare</i> (1)	»	Р. 5	852	<i>Panicum miliaceum</i> (1)	Дно всередині											
48	380	<i>Cerealia</i> (1)	Дно зовні	Ж. 53	11	<i>Cerealia</i> (1)	Стінка зовні											
47	294	<i>Triticum aestivum</i> s. l. (1)	»	Я. 63, вогн. 36	6	<i>Hordeum vulgare</i> var. <i>coeleste</i> (1?)	Стінка всередині											
52	—	<i>Cerealia</i> (1)	Стінка всередині	Ж. 48	557	<i>Triticum aestivum</i> s. l. (1)	»											
28	95	<i>Panicum miliaceum</i> (1)	Стінка зовні	—	239	<i>Panicum miliaceum</i> (1)	Дно всередині											
—	—	—	—	—	629	<i>Hordeum vulgare</i> (1)	Дно зовні											
—	—	—	—	—	—	<i>Secale cereale</i> (2)	Вигн. зовні											
—	—	—	—	—	—	<i>Cerealia</i> (1)	—											

У глиняній масі жаровень також є значна домішка рослинної суміші. Абсолютну перевагу серед зафіксованих відбитків мають відбитки зернівок проса. Якщо таких відбитків нараховано 117, то відбитки інших рослин значно поступаються кількістю. Так, було визначено 28 відбитків зернівок жита, 11 — пшениці м'якої, 9 — ячменя плівчастого, 2 — ячменя голозерного, 1 — пшениці двозернянки, 4 — вівса, не визначеного до виду, і 3 відбитки насінин коноплі (табл. 2).

Значна кількість відбитків зернівок проса зафіксована тричі: 38 відбитків на фрагменті денця без № з ями 66; 8 відбитків на денці фр. № 4471 та 24 відбитки на зовнішній поверхні стінки фр. № 952.

Про склад рослин, що був відомим носіям райковецької культури, свідчать, крім відбитків зернівок та насіння з поселення Рашків I, знахідки обвугленого матеріалу з поселень Григорівка, Монастирок, Пастирське городище, Ревне, Стадники. Зернівки та насіння знаходили в різних об'єктах і в різній кількості. В деяких об'єктах нараховувались сотні зернівок, в інших — лише поодинокі. Склад цих знахідок досить різноманітний і в сумі зі складом відбитків на фрагментах кераміки і обмазки дає уяву про асортимент. Його складала зернові культури — пшениці плівчасті (однозернянка, двозернянка, спельта), пшениці голозерні, ячмінь плівчастий, жито, просо, овес, з бобових — горох та сочевиця, з технічних — льон.

Просо, враховуючи кількість знахідок, займало одне з провідних місць. Велика кількість відбитків зернівок проса на трьох фрагментах кераміки з поселення Рашків I, яку можна зарахувати як підсипку, не змінює загальної картини. Підтвердження цьому є переважання обвуглених зернівок проса в знахідках на поселенні Григорівка. На другому місці там — знахідки зернівок жита та ячменя плівчастого, на третьому — пшениці голозерні та плівчасті, льон. Зернівки проса у великій кількості знайдено в матеріалах з поселення Монастирок, переважно, у грудках. Зафіксовані там також зернівки пшениці двозернянки, ячменя плівчастого, жита, насіння льону. В знахідках з Пастирського городища переважають зернівки проса.

Отже, на прикладі поселення Рашків бачимо, що детальне подання палеоетноботанічних даних з вказівкою місцезнаходження відбитків дає можливість вирішувати питання значення тієї чи іншої культурної рослини в складі вирощуваних рослин.

Горбаненко С.А., Пашкевич Г.О. Землеробство давніх слов'ян (кінець I тис. до н. е. — I тис. н. е.). — К., 2010. — 316 с.

Давня історія України. — К., 2000. — Т. 3. — 695 с.

Козак Д.Н., Пашкевич Г.О. Про землеробство племен Верхнього Подністров'я і Західного Побужжя на

рубелі та в перших віках нашої ери // Археологія. — 1985. — № 50. — С. 18—27.

Коршак К.Ю. Землеробство давніх родових громад Середнього Подніпров'я // Наук. зап. ПМФ. — 1935. — Кн. 5—6. — С. 9—55.

Михайлина Л.П., Пашкевич Г.О., Пивоваров С.В. Рільництво слов'яно-руського населення межиріччя верхнього Пруту та середнього Дністра // Археологія. — 2007. — № 2. — С. 57—66.

Пашкевич Г.О. Культурні рослини зарубинецького часу // УБЖ. — 1989. — Т. 46, № 3. — С. 30—34.

Пашкевич Г.А. Палеоетноботанические находки на территории Украины (неолит—бронза). Каталог. — Киев, 1991а. — 48 с.

Пашкевич Г.А. Палеоетноботанические находки на территории Украины. Памятники I тыс. до н. э. — II тыс. н. э. Каталог 1. — Киев, 1991б. — 48 с.

Пашкевич Г.А. Палеоетноботанические находки на территории Украины. Памятники I тыс. до н. э. — II тыс. н. э. Каталог 2. — Киев, 1991в. — 47 с.

Пашкевич Г.А. Палеоетноботанические находки на территории Украины. Древняя Русь. Каталог. — Киев, 1991г. — 45 с.

Пашкевич Г.А. Культурные растения Украины от неолита до средневековья (по палеоетноботаническим материалам): Дисс. ... д-ра биол. наук в форме науч. докл. — Киев, 1992. — 48 с.

Пашкевич Г.О. Палеоботанічні дослідження матеріалів Пастирського городища // Археологія. — 1998. — № 3. — С. 40—51.

Пашкевич Г.А. Земледелие в Степи и Лесостепи Восточной Европы в неолите—бронзовом веке (палеоетноботанические свидетельства) // Stratum plus. — 2000а. — № 2. — С. 404—418.

Пашкевич Г.А. Палеоетноботанические исследования скифских памятников степной зоны Северного Причерноморья // Скифы и сарматы в VII—III вв. до н. э. Палеоэкология, антропология и археология. — М., 2000б. — С. 101—109.

Пашкевич Г.А. Палеоботанічні дослідження зарубинецької та черняхівської культур // Вікентій В'ячеславович Хвойка та його внесок у вітчизняну археологію (до 150-річчя від дня народження). — К., 2000в. — С. 74—90.

Пашкевич Г.О. Археологія та палеоетноботаніка // Археологія. — 2005а. — № 2. — С. 80—88.

Пашкевич Г.А. Палеоетноботанические исследования Ольвии и ее округа // Stratum plus. — 2003—2004. — № 3. — С. 13—76.

Пашкевич Г.О. Палеоетноботанічні дослідження давньоруського часу та середньовіччя на території України // Проблеми давньоруської та середньовічної археології. — К., 2010. — С. 477—483 (АДІУ. — Вип. 1).

Пашкевич Г.О., Відейко М.Ю. Рільництво племен трипільської культури. — К., 2006 — 146 с.

Пашкевич Г.О., Гейко А.В. Палеоботанічні дослідження та деякі питання виготовлення кераміки скіфського часу з Дніпровського Лісостепоного Лівобережжя // АДІУ. — 1998. — № 1—2. — С. 38—40.

Пашкевич Г.О., Милян Т.Р. Палеоботанічні знахідки з поселення вельбарської культури Йосипівка III у Побужжі. — Львів, 2010. — 64 с.

Пашкевич Г.О., Петрашенко В.О. Землеробство і скотарство в Середньому Подніпров'ї у VIII—X ст. // Археологія. — 1982. — № 41. — С. 46—62.

Пашкевич Г.А., Терпиловский Р.В. Сельское хозяйство методов деснинских племен III — V вв. // Использование методов естественных наук в археологии. — Киев, 1981. — С. 93—113.

Пашкевич Г.А., Янушевич З.В. Палеоботаническое исследование раннеславянского слоя городища у хут. Монастырек // Использование методов естественных наук в археологии. — Киев, 1978. — С. 86—96.

Петрашенко В.А., Пашкевич Г.А. К изучению земледелия Руси по материалам поселения у с. Григоровка на среднем Днепре // СА. — 1992. — № 1. — С. 198—210.

Растениеводство. — М., 1986. — 512 с.

Хвойка В.В. Каменный век Среднего Приднепровья // Тр. XI АС. — 1901. — Т. 1. — С. 736—812.

Янушевич З.В. Культурные растения Юго-Запада СССР по палеоботаническим исследованиям. — Кишинев, 1976. — 214 с.

Янушевич З.В. Культурные растения Северного Причерноморья. Палеоботанические исследования. — Кишинев, 1986. — 92 с.

Янушевич З.В., Маркевич В.И. Археологические находки культурных злаков на первобытных поселениях Прутско-Днестровского междуречья // Интродукция культурных растений. — Кишинев, 1970. — С. 83—110.

Pashkevich G.A. Archaeobotanical Studies on the Northern Coast of the Black Sea // Eurasia Antiqua. — Berlin, 2001. — В. 7. — P. 511—567.

Pashkevich G.A. Paleoethnobotanical Investigations at Chersonesos // The Study of Ancient Territories. Chersonesos & Metaponto. 2004 Annual Report. — Austin. — 2004. — P. 19—26.

Pashkevich G.A. Palaeoethnobotanical Evidence of Tripolye Culture // Cucuteni. 120 ans des recherches. Le temps du bilan. — Piatra-Neamt, 2005. — P. 231—245 (Bibliotheca memoriae antiquitatis series. — Vol. 16).

Pashkevich G.A. Environment and Economic Activities of Neolithic and Bronze Age Populations of the Northern Pontic Area // Elsevier. Quaternary International. — 2012. — Vol. 261. — P. 176—182.

Г. А. Пашкевич

ПАЛЕОЭТНОБОТАНИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОСЕЛЕНИЙ У с. РАШКОВ

Детальная подача результатов палеоэтноботанических исследований славянских поселений у с. Рашков Черновицкой обл. с указанием номеров раскопов, номеров фрагментов с отпечатками и их местонахождением на посуде. Публикуется впервые.

Ключевые слова: Рашков, славяне, пражская культура, райковецкая культура, палеоэтноботанические исследования, отпечатки растений.

G. O. Pashkevych

PALAEOETHNOBOTANICAL RESEARCH AT THE SETTLEMENTS NEAR THE VILLAGE OF RASHKIV

The article presents in detail the results of palaeoethnobotanical research at the Slavic settlements near the village of Rashkiv in Chernivtsi Oblast specifying the numbers of excavation sections, numbers of fragments with imprints and their localization on the vessels. It is published for the first time.

Keywords: Rashkiv, the Slavs, Prague culture, Raikovetska culture, palaeobotanical research, plants imprints.

Одержано 10.09.2013